

Bakı Dövlət Universitetinin yaradılmasına aparan yol

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ölkədə məktəb-təhsil-tədris işini həlli vacib sayılan bir vəzifə kimi ön cərgəyə çəkmişdi

Rafiq Səfərov,

Azərbaycan Respublikası Milli Arxiv İdarəsinin Sənədlərin nəşri və istifadəsi şöbəsinin baş məsləhətçisi

1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan xalqı sərbəst inkişaf yolunu seçərək müstəqilliyini elan etdi. Xalqımız İstiqlal Bəyannaməsini qəbul edərək öz müstəqil dövlətini - Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini yaratdı. 1918-ci ildə yeni yaradılmış hökumət kabinəsi Avropa və Rusiyanın ən yaxşı universitet və institutlarında yüksək təhsil almış nazirlərlə təmsil olunmuşdu. Həmin şəxslər Azərbaycan türkü olaraq öz ölkəsinin həqiqi vətəndaşı və vətənpərvər övladları kimi tarixdə dərin iz qoymuşdular.

Rusiya İmperiyası süquta uğradıqdan imperiyanın dağıntıları üzərində yaradılmış dövlətlər arasında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti bütün müsəlman dünyasında qurulmuş və Avropa tərəfindən tanınmış yeganə türk respublikası idi. Həmin dövrdə Azərbaycanın müstəqil dövlətçiliyinin önündə xalqımızın M.Ə.Rəsulzadə, F.X. Xoyski, Ə.M.Topçubaşov, Ə.b.Ağayev, N.b.Yusifbəyli, S.b.Mehmandarov, Ş.Rüstəmbəyli və başqa şanlı oğulları dayanırdı.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Arxivi və Dövlət Tarix Arxivində saxlanılan arxiv sənəd və materialları təsdiq edir ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti mövcud olduğu dövrdə ölkənin sosial-iqtisadi və mədəni inkişafı, milli dövlətçiliyin əsasının yaradılması, milli kimliyin inkişafı sahəsində mühüm addımlar atmışdır. Cümhuriyyət hökumətinin Respublikamızda xalq təhsili və məktəb işinin inkişaf etdirilməsi üzrə fəaliyyətini xüsusi olaraq qeyd edirik. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ölkədə məktəb-təhsil-tədris işini həlli vacib sayılan bir vəzifə kimi ön cərgəyə çəkmişdir. İlk növbədə hərc-mərclik dövründə dağıdılmış və əmlakı talan edilmiş məktəblərin bərpası, yeni şəraitə uyğunlaşdırılması, milliləşdirilməsi, milli mədəniyyətin, ədəbiyyatın və incəsənətin dəstəklənməsi işinə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti ilk növbədə 1918-ci il iyunun 27-də Azərbaycan dilinin dövlət dili elan edilməsi haqqında qərar qəbul etdi. Azərbaycan hökuməti və Xalq Maarif Nazirliyinin həyata keçirdiyi növbəti tədbirlərdən biri də məktəblərin milliləşdirilməsi oldu. 1918-ci il avqustun 28-də Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Şurası tərəfindən məktəblərin milliləşdirilməsi haqqında qərar qəbul edildi. Həmin qərara əsasən bütün məktəblərdə tədris, şagirdlərin öz ana dilində aparılmaqla yanaşı, dövlət dili olan azərbaycan dili də məcburi fənn kimi tədris edilirdi. Hökumət tərəfindən məktəblərin milliləşdirilməsi siyasəti həyata keçirilərkən şagirdlərin müəyyən bir hissəsinin məktəbdən kənar qalmamasına çalışılırdı və həmin məsələyə xüsusi diqqət yetirilirdi. Bu məqsədlə Hökumət tərəfindən 1918-ci il noyabrın 13-də məktəblərin milliləşdirilməsi haqqında əvvəl qəbul edilmiş qərarın dəyişdirilməsi haqqında yeni qərar qəbul edildi. Yeni qərara görə, yalnız bir orta təhsil müəssisəsi olan şəhərlərdə Xalq Maarif Nazirliyinin icazəsi ilə yuxarı hazırlıq siniflərində paralel olaraq rus bölmələrinin açılmasına icazə verilirdi. Eynitipli bir neçə təhsil ocağının fəaliyyət göstərdiyi şəhərlərdə onların bir hissəsi milliləşdirilir, qalan hissəsində isə təhsil rus dilində aparılırdı. Həmin məktəblərin hamısında türk (Azərbaycan-R.S.) dili dövlət dili olaraq məcburi fənn kimi tədris olunurdu.

Həmin dövrdə məktəblərin milliləşdirilməsi işi bir sıra ciddi çətinliklərlə üzləşirdi. Pedaqoji kadrların çatışmaması və məktəblərin azlığı, lazımı sayda dərsliklərin olmaması başlıca çətinliklərdən sayılırdı. Cümhuriyyət dövründə ölkədə məktəb işi ilə bağlı məsələlərin müzakirə edilərək həll edilməsi, məktəb-tədris və təlim-tərbiyə işlərinin zamanın tələblərinə və milli mənafeyə uyğun qurulması üçün maarif işçilərinin, müəllim və pedaqoqların qurultayının çağırılmasına ehtiyac duyulurdu. Azərbaycan hökuməti və Xalq Maarif Nazirliyi qarşısında məktəb şəbəkəsinin dağılmasının qarşısının alınması, həmçinin maarif və təhsil sisteminin milli maraqlara və tələblərə uyğunlaşdırılması kimi vacib vəzifələr dayanırdı. Təsədüf deyil ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə ayrı-ayrı vaxtlarda - 13-28 dekabr 1918-ci il və 20 avqust - 01 sentyabr 1919-cu il tarixlərində maarif işçilərinin, müəllim və pedaqoqların iki qurultayı keçirilmişdir.

Hökumətin 21 mart 1919-cu il tarixli qərarı ilə X.b.Məlik-Aslanovun sədrliyi ilə əlifba islahatı üzrə xüsusi komissiya yaradılmışdı. Qeyd edək ki, yazılı dilin ərəbcədən latın qrafikasına keçirilməsi üçün Müsəlman Şərqində ilk dəfə olaraq Azərbaycanda dövlət səviyyəsində komissiya yaradılmışdır.

Çarizmin yürütdüyü müstəmləkəçilik siyasətinin ağır nəticələrinin tezliklə aradan qaldırılması məqsədilə, hökumət tərəfindən azərbaycanlı şagirdlərin təhsilinə böyük diqqət yetirilirdi. Xalq Maarif Nazirliyinin orta məktəb rəislərinə ünvanladığı sərəncamda qeyd edilirdi ki, azərbaycanlı uşaqlar yalnız

milliləşdirilmiş əlifba, hazırlıq və birinci siniflərə qəbul edilsinlər. Azərbaycanlı uşaqların, tədrisi rus dilində aparılan siniflərə qəbul edilməsinə yalnız müstəsna hallarda, nazirin icazəsi ilə yol verilirdi. Təhsil sahəsində həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində köhnə məktəbin əhəmiyyətli hissəsini bərpa etmək və bir sıra yenilərini acmaq, bir sıra layihələri qismən də olsa yerinə yetirmək mümkün oldu.

Ölkədə ixtisaslı mütəxəssis kadrların hazırlanması üçün Azərbaycan Respublikasında ali məktəblərin yaradılmasına böyük ehtiyac var idi. Lakin ölkəmizdə ali məktəbin təsis edilməsi heç də asan məsələ olmayıb, xüsusi çətinliklərlə müşayiət edilirdi. Çünki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaradılana qədər ölkəmizdə ali təhsil ocağı mövcud olmayıb və bu sahədə təcrübəyə malik deyildik. Hökumət ali məktəbin yaradılması məsələsini - bir tərəfdən gənclərin oxumaq üçün xarici ali tədris ocaqlarına göndərilməsi, digər tərəfdən isə ölkədə ali məktəbin yaradılması istiqamətində konkret tədbirlərin həyata keçirilməsi yolu ilə həll etməyə çalışırdı. Milli hökumət 1918-ci il oktyabrın 27-də xaricə təhsil almağa getmək üçün müsəlman tələbələrə icazənin verilməsi qaydası haqqında qərar qəbul etmişdir. Həmin qaydaya uyğun olaraq, xaricə getmə və orada ali məktəblərə daxil olma imkanını sübut edən müsəlman tələbələrə icazə verilirdi ki, təhsilini davam etdirmək üçün xaricə getsin.

1919-cu il aprelın 8-də Azərbaycan Respublikası hökuməti Bakı şəhərində Universitetin açılması haqqında qərar qəbul etdi. Həmin qərara əsasən Xalq Maarif Nazirinə tapşırılırdı: 1) 1919-1920-ci tədris ilinin əvvəlindən etibarən Bakı şəhərində Universitet açsın və bu məqsədlə 10 milyon manatdan artıq olmayan smetanı təqdim etsin; 2) Ticarət məktəbinin binası Universitet üçün ayrılın.

Azərbaycan Respublikası hökuməti 1919-cu il mayın 19-da Universitet komissiyası haqqında əsasnamənin qəbul edilməsi və komissiyanın ilkin xərclərinin ödənilməsi üçün pul vəsaitinin ayrılması haqqında qərar qəbul etdi. Həmin əsasnamədə qeyd edilirdi ki, Bakı şəhərində Universitetin yaradılması üçün Xalq Maarif Nazirliyi yanında Universitet komissiyası təşkil edilir. Komissiya aşağıda qeyd olunan əvəzədlərlə üzvlərdən: elm nümayəndələri - sədr professor V.İ. Razumovskiy və üzvləri professorlardan: N.A. Dübrovskiy, A.M. Levin, S.İ. Sitoviç və privat-dosent L.A. İşkovdan ibarət idi və üstəlik, komissiyanın işində həlledici səsə Xalq Maarif Nazirliyinin, Bakı şəhər Özüniidarətmənin və Neft Mədən Sahibkarları Şurasının nümayəndələri iştirak edirdi. Komissiyanın başlıca vəzifəsi Dövlət Universitetinin qanunvericilik layihəsi, nizamnaməsi, ştat və smetasının işlənilib hazırlanması və onun təsdiq edilməsi üçün hökumət vasitəsilə Parlamente təqdim etməkdən ibarət idi. Komissiya universitetin yaradılması, onun quraşdırılması və avadanlıqlarla təmin edilməsi üzrə işlərin icrasına başladı və bu məqsədlə hökumət tərəfindən xalq maarif nazirliyinin sərəncamına bir milyon manat pul vəsaiti ayrıldı. Komissiya ayrı-ayrı məsələlərin işlənilib hazırlanması üçün yardımçı komissiyalar yaradır və müxtəlif xüsusi məsələlər üzrə ekspertlərin onun işində iştirak etməsini təmin edirdi. Komissiyanın öz üzvlərinin, həmçinin digər şəxslərin xüsusi məqsədlər üçün ayrı-ayrı şəhərlərə və dövlətlərə göndərmək hüququ da vardır. Komissiyanın bütün qərarları Xalq maarif naziri tərəfindən təsdiq edilərək, onun tərəfindən də icra edilirdi.

Ardı var